

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pani **mgr Pauliny Hejdy**, zatytułowanej:

*Kontrola i uwarunkowania epidemii tytoniowej oraz używania innych wyrobów tytoniowych
wśród dzieci i młodzieży szkolnej w województwie podkarpackim*

z Uniwersytetu Rzeszowskiego Kolegium Nauk Medycznych
Instytutu Nauk o Zdrowiu

Promotor pracy: prof. dr hab. n. med. Artur Mazur

Promotor pomocniczy: dr n. o zdr. Zdzisława Chmiel

Według szacunków Global Burden of Disease (GBD) co roku ponad 8 mln ludzi na świecie umiera z powodu chorób odtytoniowych. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest nie tylko palenie czynne, ale również palenie bierne. W Raporcie Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) z 2018 r. palenie tytoniu zostało wskazane jako jeden z głównych problemów zdrowia publicznego i czynników ryzyka odpowiedzialnych za przedwczesną umieralność z powodu chorób niezakaźnych. W 2020 r. 22,3% światowej populacji używało tytoniu, w tym 36,7% ogólnej populacji mężczyzn i 7,8% kobiet. Polskie statystyki są bardziej pesymistyczne. Do codziennego palenia w 2022 r. przyznało się aż 28,8% dorosłych Polaków (30,8% mężczyzn i 27,1% kobiet). Niepokojącym jest fakt, iż według Światowej Organizacji Zdrowia Polska znajduje się wśród pięciu europejskich krajów o najwyższym odsetku palących nieletnich.

W 2020 r. opublikowano wyniki badania PolNicoYouth, przeprowadzone na przełomie 2019 i 2020 r. przez Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego - Państwowy Zakład Higieny na zlecenie Ministerstwa Zdrowia. Badaniem objęto reprezentatywną próbę 16712 osób w wieku 15-18 lat z 200 szkół ponadpodstawowych z całego kraju. Wykazano, że polska młodzież sięga po papierosy tradycyjne lub elektroniczne, które na polskim rynku są dostępne od 2010

r. Wyróżnia się także grupę dual users, tzn. osoby, które zamiennie stosują te dwa produkty. W badaniu tym ponad 37% młodzieży przyznało się do palenia tradycyjnych lub używania elektronicznych papierosów w ostatnich 30 dniach. Z kolei codziennie tradycyjne papierosy pali 9,2% polskich nastolatków, a 10,6% używa elektronicznych papierosów. Wśród młodzieży codzienne używanie e-papierosów wyprzedziło więc tradycyjne wyroby tytoniowe.

Z licznych badań wynika również, iż średnia wieku, w którym polska młodzież po raz pierwszy sięga po jakikolwiek wyrób zawierający nikotynę, wynosi 13,8 lat. Co ciekawe, 30% nastolatków zainicjowało swój kontakt z nikotyną za pomocą elektronicznych papierosów. Tradycyjny papieros nie jest już więc jedynym wyrobem, którym młodzież inicjuje nałóg.

Należy podkreślić, iż palenie tytoniu czy używanie e-papierosów natychmiast przynosi negatywne skutki zdrowotne, szczególnie dla układu krążenia. Nikotyna i inne substancje zawarte w tych produktach działają stresogennie na układ krwionośny, przez co dochodzi do podwyższenia ciśnienia, zwiększenia czynności serca, większej sztywności naczyń. Nikotyna wywiera natychmiastowy i negatywny wpływ także na drzewo oskrzelowe, czego przykładem są zatrucia z 2019 r. Sytuacja ta pokazała, jak szybko może dojść do uszkodzenia drzewa oskrzelowego czy tkanki płucnej po wypaleniu e-papierosów.

Ostatnie lata przyniosły także wiele doniesień dotyczących negatywnego wpływu nikotyny na rozwój mózgu u młodego człowieka, u którego nie jest on jeszcze do końca ukształtowany, a także na jego właściwe funkcjonowanie. Poza tym istnieje gateway effect, czyli tzw. efekt bramki, który prowadzi do zwiększenia podatności mózgu na kolejne uzależnienia. Badania wykazały, że osoby, które stosują marihuanę czy inne narkotyki, zdecydowanie częściej sięgały po nie, jeśli wcześniej stosowały nikotynę w różnych postaciach.

Wykazano również, że nikotyna zmniejsza zdolności poznawcze, utrudnia zdobywanie nowej wiedzy. Przyczynia się także do zaburzeń zachowania, np. trudności w kontroli emocji. W badaniach takie zachowania były częstsze u młodzieży, która używała nikotyny w jakiegokolwiek postaci.

Zatem nieodzowna jest tutaj rola edukacji. Edukacja antytytoniowa w szkołach powinna być częścią uniwersalnego, ogólnokrajowego programu. Należy edukować nauczycieli, rodziców i opiekunów, aby promowali i tworzyli środowiska wolne od wyrobów zawierających nikotynę. Należy stale dostosowywać i aktualizować narzędzia edukacyjne ze szczególnym uwzględnieniem roli mass mediów. Niezbędnym jest zapewnienie stabilnego finansowania skutecznej, długotrwałej i atrakcyjnej edukacji antytytoniowej wśród dzieci i młodzieży. Cykliczna ocena podejmowanych działań i otwartość na zmiany są konieczne dla prowadzenia efektywnej edukacji antytytoniowej.

Jednym z ważniejszych założeń Europejskiego Planu Walki z Rakiem jest stworzenie tzw. Tobaccofree Generation, czyli pokolenia wolnego od tytoniu. Do 2040 r. ma go używać mniej niż 5 proc. populacji UE (obecnie ok. 25%). Szczególny nacisk położono na ochronę nastolatków przed tytoniem i produktami pokrewnymi. Również Narodowa Strategia Onkologiczna zakłada ograniczenie konsumpcji wyrobów tytoniowych w Polsce. Do końca 2030 r. odsetek młodzieży, która ich nie będzie używać, ma dojść do 92%.

Osiągnąć można ten cel poprzez prowadzenie systematycznych badań dot. używania wyrobów tytoniowych w grupie młodzieży, wdrożenia edukacji antynikotynowej i szeroko zakrojonej profilaktyki – takim przykładem jest chociażby niniejsza dysertacja.

W świetle powyższego, istotnym jest podjęcie przez Doktorantkę tematu rozprawy dot. *Kontrola i uwarunkowania epidemii tytoniowej oraz używania innych wyrobów tytoniowych wśród dzieci i młodzieży szkolnej w województwie podkarpackim.*

Przedłożony do recenzji maszynopis rozprawy doktorskiej Pani mgr Pauliny Hejdy, pt.: *„Kontrola i uwarunkowania epidemii tytoniowej oraz używania innych wyrobów tytoniowych wśród dzieci i młodzieży szkolnej w województwie podkarpackim”* jest więc istotny, wychodzi bowiem naprzeciw potrzebie wdrażania uniwersalnych programów edukacji antynikotynowej w polskich szkołach.

Temat rozprawy jest merytorycznie poprawny, należycie oddaje elementy treściowe rozprawy.

Maszynopis rozprawy zawiera 144 stron tekstu o wymiarze A4. Układ rozprawy jest: przejrzysty, logiczny i spójny. W strukturze pracy zamieszczono dwie powiązane tematycznie części.

Piśmiennictwo wykorzystane w pracy liczy 193 pozycje z literatury obcej, jak i krajowej. Piśmiennictwo zostało dobrane prawidłowo.

OCENA CZĘŚCI TEORETYCZNEJ PRACY - obejmuje 16 stron tekstu. Opracowana została na podstawie dostępnego przeglądu aktualnego piśmiennictwa krajowego i obcego. Doskonale i w sposób interesujący wprowadza czytelnika w problematykę pracy.

Na wstępie Doktorantka przedstawia zagadnienia dotyczące palenia tytoniu jako podstawowego czynnika rozwoju chorób cywilizacyjnych, następnie omawia rodzaje tytoniu i innych wyrobów tytoniowych, aspekty i regulacje prawne w zakresie używania tytoniu i innych wyrobów tytoniowych w Polsce - opracowanie tego rozdziału zasługuje na szczególne wyróżnienie - oraz następstwa zdrowotne biernego palenia.

Od początku rozprawy widoczna jest tendencja Doktorantki do skrupulatnych rozważań kwestii istotnych dla realizowanego tematu rozprawy doktorskiej.

Wartość teoretyczną rozprawy doktorskiej a tym samym przygotowanie teoretyczne Doktorantki oceniam jako bardzo dobre.

OCENA METODYKI BADAŃ - głównym celem badania było określenie rozpowszechnienia palenia tytoniu i używania innych wyrobów tytoniowych wśród dzieci i młodzieży szkolnej w województwie podkarpackim, a także określenie poziomu narażenia dzieci i młodzieży na bierną ekspozycję na dym tytoniowy w opinii rodziców.

Przyjęto trzy poprawnie postawione cele szczegółowe, które pozwoliły na ukierunkowanie Doktorantki w realizacji celu głównego pracy.

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą dwóch polskich wersji kwestionariuszy ankiet w okresie od marca 2019 do listopada 2019. Pierwszy kwestionariusz adresowany był do dzieci i młodzieży wieku 12-16 lat zaś drugi kwestionariusz przeznaczony był dla ich rodziców/opiekunów. Badani respondenci mieszkali w województwie podkarpackim. Badanie było przeprowadzone w wylosowanych placówkach oświatowo-wychowawczych (szkoły podstawowe wraz z zespołami gimnazjalnymi) na terenie województwa podkarpackiego w 20 miastach powiatowych.

Zastosowane dwa narzędzia badawcze to: kwestionariusz ankiety, który był polską wersją kwestionariusza Global Youth Tobacco Survey (GYTS), zatwierdzoną i używaną do badań dzieci i młodzieży przez American Academy of Pediatrics (AAP). Drugi kwestionariusz ankiety adresowany był do rodziców/opiekunów - to polska wersja kwestionariusza American Academy of Pediatrics (AAP) dotycząca badania biernej ekspozycji na dym tytoniowy i palenia tytoniu.

Narzędzia badawcze zostały dobrze dobrane i są właściwe do przyjętych celów i założeń pracy.

Na przeprowadzenie niniejszego badania uzyskano zgodę Podkarpackiego Kuratorium Oświaty oraz Komisji Bioetycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego (uchwała Nr 10/02/2019 z dn. 14.02.2019).

Wszystkie obliczenia wykonano za pomocą pakietu statystycznego STATISTICA 13 oraz arkusza kalkulacyjnego Microsoft Excel 2007.

Wyniki badań poddano wnikliwej, bardzo dobrej i profesjonalnej analizie statystycznej.

Metodykę badań oceniam bardzo dobrze.

OCENA CZĘŚCI BADAWCZEJ - ocenie szczegółowej poddano część III i IV pracy zamieszczonych na 60 stronach tekstu, w których przedstawiono wyniki badań, omówienie wyników badań oraz dyskusję.

W sposób interesujący omówiono wyniki badań, w kontekście postawionych celów szczegółowych badania.

Analizy zostały wykonane w sposób wysoce poprawny, wzbogacone dobrymi analizami statystycznymi. Opracowanie graficzne wyników w formie 10 rycin i 144 tabel wzbogaciło prezentację wyników i je uwiarygodniło.

W rozdziale „Dyskusja” P. mgr Paulina Hejda porównuje uzyskane w zrealizowanym badaniu wyniki z odnotowanymi w innych publikacjach krajowych, jak i obcych. Ważnym elementem tej części pracy jest próba wskazania skutków zdrowotnych używania tytoniu oraz roli edukacji zdrowotnej w zapobieganiu palenia tytoniu.

Podsumowując, rozdział ten wskazuje na pełną dojrzałość i świadomość naukową Doktorantki.

OCENA WYNIKÓW I WNIOSKI KOŃCOWE - Doktorantka przedstawiła trzy wnioski wynikające z badań, odpowiadającym na postawiony cel. Wnioski zostały prawidłowo sformułowane, wynikają z uzyskanych wyników badań, mają charakter teoretyczny, nie wykazała natomiast Doktorantka implikacji praktycznych wynikających z niniejszych badań.

Jednakże wskazane wnioski wnoszą cenne, istotne wartości dla dziedziny nauk medycznych i nauk o zdrowiu.

Istotnym walorem rozprawy doktorskiej jest to, iż uzyskane informacje zawarte we wnioskach uzasadniają potrzebę prowadzenia dalszych, dogłębnych badań z zakresu szkodliwego wpływu palenia tytoniu i używania innych wyrobów tytoniowych na organizm człowieka.

Pod względem formalnym praca przygotowana została w sposób poprawny. Napisana jest w stylu odpowiadającym standardom pracy naukowej, a zawarte w rozprawie doktorskiej tabele i ryciny są czytelne i stanowią cenne jej wzbogacenie. Streszczenie w pełni odpowiada zawartości rozprawy.

Walorem uzyskanych wyników badań jest to, iż mogą one być przydatne pedagogom, pracownikom służby zdrowia, promotorom zdrowia, pracownikom akademickim w ich praktyce zawodowej.